

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ



ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΛΕΣΒΟΥ

Ανάδειξη Αρχαιολογικού Χώρου Καβειρίου Λήμνου



ΜΥΤΙΛΗΝΗ 2018



Με την γιορτή της Πυρφορίας, που θεσμοθετήθηκε μετά το 175 π.Χ., όταν η Λήμνος έγινε μέλος της Δηλιακής συμμαχίας, σύμφωνα με την φιλολογική παράδοση, είχε το προνόμιο παροχής της ιερής φλόγας από το ιερό νησί του Απόλλωνα, τη Δήλο. Το διαυγές, ηυρωτικό φως προκαλούσε ψυχική ανάταση στους μνημένους του ιερού των Καβείρων, που βρίσκεται στο ακρωτήριο Χλήη στην βορειοδυτική πλευρά της ακριτικής Λήμνου.

Το ιερό των Καβείρων αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους αρχαιολογικούς χώρους της *αμιχθαλήεσσας* Λήμνου, καθώς εδώ ηατρεύονταν οι μυστηριακές θεότητες των Καβείρων, των δαιμονικών αυτών όντων, που ταυτίστηκαν με τους καρκίνους, υπονοώντας ότι με τις δαγκάνες - λαβίδες τους είχαν υπόσταση ως μεταλλουργοί, θεοί της φωτιάς και βοηθοί του πατέρα τους Ηφαίστου, δημιουργώντας καλλιτεχνικά δημιουργήματα σε ευγενή μέταλλα.

Με την ανάδειξη και διαμόρφωση του ιερού των Καβείρων προσφέρεται στη Λήμνο ένας επιπλέον εκσυγχρονισμένος και οργανωμένος αρχαιολογικός χώρος, ο οποίος εντάσσεται στο δίκτυο των πολιτιστικών και τουριστικών διαδρομών της Λήμνου, μαζί με τον αρχαιολογικό χώρο της Πολιόχνης και της Ηφαιστίας, αλλήλα και των μεσαιωνικών μνημείων της Λήμνου, όπως του κάστρου της Μύρινας, του Τσακ και του Κότσινα.

Δρ Παύλος Τριανταφυλλίδης
Προϊστάμενος Εφορείας Αρχαιοτήτων Λέσβου

Εικ. εξωφύλλου: Αεροφωτογραφία αρχαιολογικού χώρου ιερού Καβείρων ν. Λήμνου (μετά την έναρξη των εργασιών, 2018). Άποψη από ΝΑ.
(Αεροφωτογράφιση: Αθανάσιος Λαμπρίδης)

Συντονισμός - Επιμέλεια: Δρ Παύλος Τριανταφυλλίδης
Κείμενα: Δρ Παύλος Τριανταφυλλίδης, Μαρία Παππά
Σχεδίαση εντύπου: Μαίρη Κοκκινόφορου
© ΥΠ.ΠΟ.Α. - ΕΦΑ ΛΕΣΒΟΥ 2018

«Ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου Καβειρίου ν. Λήμνου»

Το ιερό των Καβείρων (εικ. 1) αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της ακριτικής Λήμνου. Βρίσκεται στην βορειοδυτική πλευρά του νησιού, στην πηλαγιά χαμηλού λόφου που κατεβαίνει απότομα στη θάλασσα, σχηματίζοντας το ακρωτήριο Χλόη, βόρεια του κόλπου του Πουρνιά, απέναντι από την αρχαία πόλη της Ηφαιστίας, στην οποία και ανήκει.

Το διττό τοπίο, υπήνεμο και δυσήνεμο, στον υπερυψωμένο βράχο και η στενή θέα προς τη Σαμοθράκη με το αντίστοιχο ιερό των Καβείρων, αποπνέουν δέος και μαγεία στον επισκέπτη.

Η λατρεία στο ιερό

Οι Κάβειροι, σύμφωνα με την φιλολογική παράδοση, ήταν παιδιά ή εγγόνια του Ηφαίστου με Πελασγική, Φρυγική ή Φοινικική προέλευση και λατρεύονταν ως δαίμονες της φωτιάς και της μεταλλουργίας, της



Εικ. 1. Αεροφωτογράψια αρχαιολογικού χώρου ιερού Καβείρων ν. Λήμνου.
Άποψη από Δυτικά (πριν την έναρξη των εργασιών, 2016)
(Αεροφωτογράψηση: Παύλος Αβαγιανός)

γονιμότητας, του αμπελιού και της θάλασσας. Η λατρεία τους, γνωστή στη Σαμοθράκη, στη Λήμνο και τη Θήβα, διαδόθηκε ευρέως κατά τον 3^ο αι. π.Χ., ευνοημένη από την μακεδονική πολιτική.

Η λατρεία των Καβείρων στην Λήμνο σχετίζεται με τα Καβείρια μυστήρια, τις μυστηριακές θρησκευτικές τελετές, που τελούνταν ετησίως στο ιερό και σχετίζονταν με την αναγέννηση της φύσης, τη σωτηρία των ταξιδιωτών και των ναυτικών από τους κινδύνους της θάλασσας, για ευσώωνα και αποτελεσματικά ταξίδια.

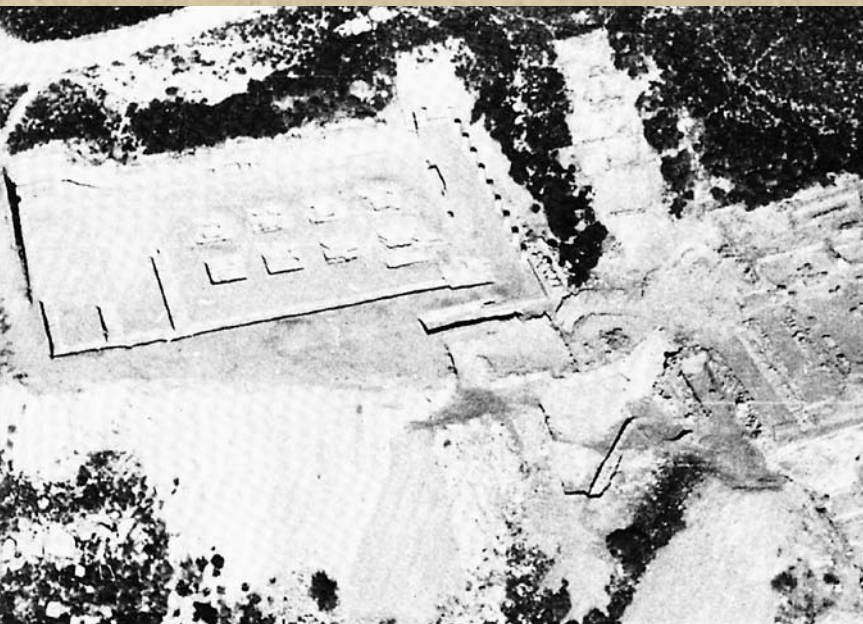
Οι γιορτές των Καβείρων κρατούσαν εννέα μέρες και κατά τη διάρκεια της νύχτας γινόταν η μύηση των πιστών μετά από καθαρμούς. Κατά την διάρκεια των γιορτών οι φωτιές και οι εστίες παρέμεναν σβηστές στη Λήμνο, μέχρι να φθάσει η ιερή φλόγα με πλοίο από τη Δήλο, που γινόταν δεκτή με δεήσεις και καθαγιασμούς. Η άφιξη της σηματοδοτούσε την ανανέωση της φύσης και συνοδευόταν με την ιεροτελεστία της Πυρφορίας, δηλαδή την αναζωπύρωση της φωτιάς που η ανακάλυψή της έγινε από τους πρώτους κατοίκους της Λήμνου, τους αγριόφωνους Σίντιες.

Οι ανασκαφές

Το ιερό ανασκάφτηκε από την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή μεταξύ των ετών 1937-1939 και 1982-1991 (εικ. 2).

Είναι χτισμένο σε δύο πηλάσματα του βραχώδους υψώματος και διακρίνονται σε αυτό τρεις οικοδομικές φάσεις: η αρχαϊκή, η ελληνιστική και η υστερορωμαϊκή. Από την μεριά της ξηράς ο περίβολος του ιερού διατρέχει την κορυφογραμμή, ενώ από τη μεριά της θάλασσας ο χώρος προστατεύεται από ισχυρά αναλήματα.

Το βόρειο πηλάσμα καταλαμβάνεται από το ελληνιστικό Τελεστήριο (εικ. 3-4, 7, διαστάσεων 33 x 46,10 μ.), το κτίριο στο οποίο γινόταν η μύηση. Πρόκειται για ένα πρόστυλο οικοδόμημα με δώδεκα δωρικούς κίονες. Αποτελείται από έναν μεγάλο κεντρικό χώρο χωρισμένο κάθετα σε τρία τμήματα από δύο σειρές τεσσάρων ιωνικών κίωνων με προσανατολισμό Βορρά προς Νότο. Ένας κάθετος στο κτίριο, διάδρομος χώριζε το Τελεστήριο από μια σειρά δωματίων, τα οποία



Εικ. 2. Αεροφωτογραφία αρχαιολογικού χώρου ιερού των Καβείρων κατά τη διάρκεια των ανασκαφών της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής. Άποψη από Δυτικά (1984, ΙΑΣΑ)



Εικ. 3. Το Ελληνιστικό Τελεστήριο μετά τις ανασκαφές της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής. Άποψη από Νότια (1987, ΙΑΣΑ)

ήταν τα ηγεγόμενα άδυτα ή οι χώροι αποθετών προφορών, που το έκλειναν από Βορρά.

Η προκαταρκτική μελέτη των κινητών ευρημάτων υποδεικνύει τη χρονολόγηση του μεγάλου Τελεστηρίου στο τέλος του 3^{ου} ή στην αρχή του 2^{ου} αι. π. Χ. Το κτίριο ηεληλατήθηκε και καταστράφηκε κατά τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους, όταν η περιοχή

δος του κτιρίου βρισκόταν στη νότια πλευρά και είχε πρόναο με επτά κίονες. Η κεντρική αίθουσα, μήκους 17 μ., ήταν χωρισμένη σε τρία μέρη από δύο σειρές πέντε κίωνων. Τα δύο πλευρικά τμήματα είχαν μεγαλύτερο μήκος από το κεντρικό, με θρανία τουλάχιστον κατά μήκος του νότιου τοίχου. Ένας διάδρομος χώριζε την κεντρική αίθουσα από τα άδυτα που βρι-



Εικ. 4. Αεροφωτογραφία του Ελληνιστικού Τελεστηρίου. Άποψη από Ανατολικά (Αεροφωτογράφιση: Παύλος Αβαγιανός, 2016)

εγκαταλείφθηκε και λατομήθηκε για την οικοδόμηση μεταγενέστερων κτιρίων.

Στη βάση του αναλήμματος του μεγάλου ελληνιστικού Τελεστηρίου αποκαλύφθηκε ένας σημαντικός αποθέτης με πλούσια, κυρίως πήλινα κινητά ευρήματα που χρονολογούνται από τον 5^ο αι. π.Χ. έως και τους ελληνιστικούς χρόνους. Η μελέτη της κεραμικής από τον ιερό αποθέτη υποδηλώνει στενές επαφές με την Αττική, αηλιά και διαφωτίζει πτυχές των θρησκευτικών δραστηριοτήτων που ελάμβαναν χώρα στο ιερό και σχετιζονταν με τις σπονδές και τις εορτιάσεις.

Το υστερορωμαϊκό Τελεστήριο (εικ. 5-6, η ηγεγόμενη «βασιλική») βρίσκεται στο νότιο πλάτωμα και είναι θεμελιωμένο πάνω στο υποκείμενο αρχαϊκό Τελεστήριο. Αμελέστερο και αρκετά ταπεινότερο σε διαστάσεις, μιμείται την κάτοψη του ελληνιστικού Τελεστηρίου, καθώς και τη λειτουργικότητά του. Η είσο-



Εικ. 5. Αεροφωτογραφία του υστερορωμαϊκού Τελεστηρίου. Άποψη από Βόρεια (Αεροφωτογράφιση: Παύλος Αβαγιανός, 2016)



Εικ. 6. Πανοραμική άποψη του ελληνιστικού και υστερορωμαϊκού Τελεστηρίου. Κατά τη διάρκεια των καθαρισμών. Άποψη από Δυτικά (Αεροφωτογράφιση: Αθανάσιος Λαμπρίδης, 2018)



Εικ. 7. Πανοραμική άποψη του Ελληνιστικού Τεκτεσθρίου
του ιερού των Καβείρων. Άποψη από Νότια
(Αεροφωτογράφιση: Αθανάσιος Λαμπριδής, 2018)

σκονταν στο βάθος. Τα ερείπιά του αντιπροσωπεύουν την τελευταία περίοδο ύπαρξης του ιερού και μαρτυρούν τη μακρά επιβίωση της λατρείας των Καβείρων στη Λήμνο. Ίσως η καταστροφή του οικοδομήματος και το οριστικό τέλος του ιερού να οφείλονται στην καταστροφική μανία των πρώτων χριστιανών στο τέλος του 3^{ου} ή στην αρχή του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.

Κάτω από το υστερορωμαϊκό Τελεστήριο, αποκαλύφθηκε από το 1937 (εικ. 8, 9), το αρχαϊκό Τελεστήριο. Πρόκειται για ένα κτίριο ορθογώνιας κάτοψης (διαστάσεων 6,40 x 13,50 μ.) με θρανία, αποτελούμενα από διπλή σειρά πλίνθων στη βάση των μακρών πλευρών του κτιρίου, που είχαν τελετουργική χρήση, ενώ στο βάθος του αρχαϊκού Τελεστηρίου αποκαλύ-

φθηκε ορθογώνια θεμελίωση με κυκλικό υπερυψωμένο δάπεδο, πιθανώς βωμός, πλαισιωμένος με δύο αναβαθμούς. Η μορφή του κτιρίου και τα ευρήματα, κυρίως όσα βρέθηκαν στο εσωτερικό του, αλλά και σε αποθέτη που εντοπίστηκε κάτω από τους αναθηματικούς τοίχους που συγκρατούν τα πρηνή του νοτίου πλατώματος και του υστερορωμαϊκού Τελεστηρίου, ήταν κυρίως αγγεία τελετουργικά, πολλή ενεπίγραφη αγγεία, τα οποία ενισχύουν την άποψη ότι αυτό είναι το αρχαιότερο Τελεστήριο όχι μόνον του ιερού των Καβείρων στη Λήμνο, αλλά και πολλών άλλων Τελεστηρίων, που οικοδομήθηκε πιθανότατα στο τέλος του 8^{ου} αι. π.Χ. ή στην αρχή του 7^{ου} αι. π.Χ. και καταστράφηκε, ίσως από σεισμό ή από πυρκαγιά στο β' μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.



Εικ. 8 -9. Το Αρχαϊκό Τελεστήριο. Άποψη από Ανατολικά (1984 - 1985)

Το έργο της διαμόρφωσης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου

Ο αρχαιολογικός χώρος (εικ. 10) σήμερα παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα κατολίθωσης, αήθια και κατάρρευσης τοιχοδομών λόγω της γεωμορφολογίας της περιοχής που αποτελείται από ιζηματογενή πετρώματα, ψαμμίτες και κροκαλοπαγή με έντονη διάβρωση και καθοδικές τάσεις.

Οι στερεωτικές επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν τόσο από την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή στην Αθήνα, όσο και από την πρώην Κ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, περιορίζονταν στην κατασκευή λιθόκτιστων αναδημημάτων και στερεώσεις τοιχοδομών.

Το 1991 ήταν η τελευταία χρονιά που πραγματοποιήθηκε στο χώρο ανασκαφική έρευνα από την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή στην Αθήνα. Τότε κατα-

Εικ. 10. Πανοραμική άποψη του αρχαιολογικού χώρου του ιερού των Καβείρων (πριν την έναρξη των εργασιών). Άποψη από Ανατολικά (Αεροφωτογράφιση: Παύλος Αβαγιανός, 2016)





Εικ. 11. Πανοραμική άποψη του αρχαιολογικού χώρου του ιερού των Καβείρων (κατά τη διάρκεια των εργασιών) (Αεροφωτογράφιση: Αθανάσιος Λαμπρίδης, 2018)



Εικ. 12. Τοίχος Β2 στο πρανές με οικοδομικά κατάλοιπα ΝΑ του ελληνιστικού Τελεστηρίου (πριν τη συντήρηση)



Εικ. 13. Τοίχος Β2 στο πρανές με οικοδομικά κατάλοιπα ΝΑ του ελληνιστικού Τελεστηρίου (μετά τη συντήρηση)

χώθηκε το αρχαϊκό Τελεστήριο, προκειμένου να προστατευθούν τα έδρανα από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες.

Έκτοτε, η φθορά του χρόνου, οι επιδράσεις των έντονων καιρικών φαινομένων που μαστίζουν την περιοχή, αλλιά και η παθολογία του εδάφους έχουν επιφέρει σημαντικές αλλοιώσεις στο μνημείο, καθώς τμήματα τοιχοδομών έχουν καταρρεύσει ή έχουν ολισθήσει στα πρανή.

Λόγω των παραπάνω σοβαρών προβλημάτων και της κακής κατάστασης των οικοδομικών καταλοίπων, το 2016 ο αρχαιολογικός χώρος του Καβειρίου εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Βόρειο Αιγαίο 2014 - 2020 με τίτλο «Ανάδειξη Αρχαιολογικού Χώρου Καβειρίου Λήμνου», με φορέα υλοποίησης την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λέσβου.

Με τις προτεινόμενες εργασίες, οι οποίες εκτελούνται (εικ. 11) αποθλοιστικά και με αυτεπιστασία από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λέσβου και περιλαμβάνουν την αντικατάσταση της περίφραξης, αποχωματώσεις, αποψιλώσεις, κατασκευή αποστραγγιστικού δικτύου, ανακατασκευή αναλημματικών τοιχίων, αποκατάσταση, στερέωση, συντήρηση των ορατών κτιριακών καταλοίπων (εικ. 12, 13), διαμόρφωση-ανάδειξη των Τελεστηρίων, ανέγερση υποδομών εξυπηρέτησης του κοινού, επισκευή – επέκταση διαδρομών περιήγησης – δημιουργία χώρων στάσης, δημιουργία δικτύου ύδρευσης (με γεώτρηση) – αποχέτευσης, θα αναβαθμιστεί το μνημείο και θα καταστεί αναγνώσιμο και κατανοητό στο ευρύ κοινό. Οι υποδομές για ΑμεΑ θα καταστήσουν για πρώτη φορά τον χώρο επισκέψιμο από άτομα με ειδικές ανάγκες. Εκπαιδευτικά προγράμματα, ψηφιακές και ηχητικές ξεναγήσεις, αλλιά και εκσυγχρονισμένο, εποπτικό υλικό και σημάνσεις θα βοηθήσουν στην αξιοποίηση του χώρου και την προβολή του στους επισκέπτες.

Μετά από την ολοκλήρωση του έργου, ευελπιστούμε ότι ο αρχαιολογικός χώρος του ιερού των Καβείρων, πέρα από τη μαγευτική θέα που προσφέρει στους επισκέπτες του, θα είναι κατανοητός και μαγευτικός για τις σπουδαίες αρχαιότητές του, όπως προστατεύθηκαν και αναδείχθηκαν ως μάρτυρες ενός αλλοτινού, μυστηριακού κόσμου (εικ. 14) με ζωντανές έως και σήμερα τις ιστορικές του μνήμες.



Εικ. 14. Πρωτοθημιακοί κώνθοροι από το ιερό των Καβείρων. 8^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.
(Φωτογραφικό αρχείο ΤΑΠ)

Συντονισμός Έργου
Δρ Παύλος Τριανταφυλλίδης,
Προϊστάμενος ΕΦΑ Λέσβου

Ομάδα Επιβλεπόντων
Μαρία Παππά, Μάλαμα Μαρή,
Αρχαιολόγοι
Νάσος Βουγιουκλής,
Συντηρητής
Ελένη Στεφάνου,
Αρχιτέκτων Μηχανικός

Ομάδα Διοικητικής Υποστήριξης
Αγγελική Γεωργαντά
Ανθή Σκαλοχωρίτου
Βασιλική Φύτρου
Διοικητικοί

Ομάδα Εργασίας Πεδίου
Μάλαμα Μαρή, Ελένη Ζάγκου,
Αρχαιολόγοι
Κωνσταντίνα Θεοδωροπούλου
Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αγγελική Βαλάκου
Πολιτικός Μηχανικός
Δημήτρης Μητσός,
Δήμητρα Μερτζιανίδου
Συντηρητές

Εργατοτεχνικό Προσωπικό
Νέστορας Αθεξέλης, Γεωργία Γιακουμή,
Παναγιώτης Καραγεώργης, Γεώργιος Καραγιαννάκης,
Αθανάσιος Κουκουλίθρας, Θεόφιλος Μουχτής,
Κωνσταντίνος Παρασκευόπουλος, Νεκτάριος Σαΐτης,
Έλλη Χαραλαμπίδου, Θεόφιλος Χτενέλης.





Νότια κιονοστοιχία του Ελληνιστικού Θεάστριου. Άποψη από Δυτικά.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ 2014-2020

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη